

Araştırma Makalesi / Research Article

ALMANLARIN OSMANLI COĞRAFYASINDA ÜNİVERSİTE AÇMA GİRİŞİMLERİ (1908-1918)*

Zafer ATAR¹

Öz

Osmanlı coğrafyası, XIX. yüzyıl başlarından itibaren siyasi, ekonomik ve askeri alanda olduğu gibi eğitim alanında da uluslararası rekabetin odağı haline gelmiştir. Bu anlamda, İngiltere, Fransa ve Amerika arasında yaşanan rekabet sürecine yüzyılın son çeyreğinde Almanya da dâhil olmuştur. Kısa sürede Osmanlı coğrafyasının muhtelif yerlerinde birçok okul, kilise, yetimhane ve hastane açan Almanlar, diğer batılı devletler gibi eğitim ve kültürel açıdan Osmanlı topraklarında söz sahibi olmuşlardır. Almanların bundan sonraki hedefleri ise, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bir Türk-Alman Üniversitesi kurmak olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Osmanlı Devleti, okul, eğitim, üniversite.

ATTEMPTS IN OPENING UNIVERSITY IN OTTOMAN GEOGRAPHY BY THE GERMANS (1908-1918)

Abstract

Ottoman geography was started to be the playground of international competition in terms of political, economic, military and also educational areas at the beginning of the XIX century. Within this context, at the last quarter of the century, Germany was newly added to the already international competitors such as England, France and USA. In a short while, Germany founded many schools, churches, orphanages, and hospitals in the different parts of the Ottoman geography. Therefore, similar to the other Western countries, Germans also had a significant influence in terms of educational and cultural point of views on the Ottoman lands. Further, Germany also exerted great efforts to set up a German University within the borders of the Ottoman state.

Keywords: Germany, Ottoman State, school, education, university.

* Bu çalışma, Manisa Celal Bayar Üniversitesi BAP Birimi tarafından 2013-076 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir.

¹ Doç.Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü atarzafer@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7559-7305.

Başvuru Tarihi (Received): 07.03.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 04.04.2022

Giriş

Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki ilişkiler köklü bir geçmişe dayanmaktadır. 1871 yılında Alman Milli Birliği'nin kurulmasına kadar Prusya² ile sürdürülen dostane ilişkiler, bu tarihten itibaren Alman İmparatorluğu ile devam ettirilmiştir. Özellikle 1888 yılında II. Wilhelm'in tahta geçmesiyle birlikte, Almanya'nın Osmanlı Devleti ve onunla bağlantılı olarak Ortadoğu'ya yönelik politikalarında (Gencer,2002;37-Atar,2015;54) siyasi, askeri, sosyo-ekonomik ve nihayetinde çalışma konumuzda olan eğitim hususlarında önemli değişiklikler olmuştur.

Özellikle II. Abdülhamid döneminde doruk noktasına ulaşan Türk-Alman ilişkilerinin karşılıklı işbirliği ve dostluk esasına dayalı olarak geliştiği ifade ediliyorsa da, bu ilişkileri daha çok Alman menfaatlerini koruma ve kollama olarak nitelendirmek mümkündür³. Ancak bu nitelendirme, gitgide birbirine daha çok yaklaşan ve dolayısıyla birbirini daha iyi tanımaya başlayan iki milletin birbirlerine karşı besledikleri samimi duyguları menfi olarak etkilememiştir. Zira Türkiye ve Türkleri yakından tanıma fırsatı bulmuş olan bazı Almanlar, zamanla Türklere karşı hissettikleri samimi duyguları ifade etmekten kaçınmamışlardır. Nitekim Von der Goltz⁴, Türklerle ilgili olarak “*eğitilmiş Türk askerlerinin Prusyalılara düşünce ve yaratılıştaki çok yakın olduğunu*” ifade etmektedir. Yine aynı dönemde Kannenberg, Türkleri “*doğunun Almanları*” olarak tanımlamaktadır (Küntzer, 1897;14-Grothe,1914;273). Moltke'nin Türkiye Mektuplarında isimli eserde de, “*Türkler doğunun centilmenleri, dürüst, namuslu, kanaatkâr, zeki, cesur ve sadık halk olarak*”(Jackh, 1915;21) tasvir edilmektedir.

Tabii ki Almanların böylesine olumlu görüşler beyan etmelerinin arka planında, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan coğrafyaya yönelik emel ve hedeflerinin önemli payı bulunduğunu göz ardı etmememiz gerekir. Zira bizi böyle bir araştırmaya sevk eden önemli hususlardan birisi de budur. Yani Almanya'nın Osmanlı Devleti ile olan askeri, siyasi ve ekonomik ilişkileri üzerine bugüne kadar birçok çalışma yapıldığını bilmekteyiz. Ancak Almanya'nın kültürel ve eğitim alanındaki çalışmalarına dair yapılan araştırmalar oldukça azdır. Alanlarında ilk olma özelliği taşımaları ve titiz çalışmalar neticesinde ortaya çıkmış olmaları sebebiyle bu çalışmalar oldukça değerlidir. Örneğin Şamil Mutlu'nun “Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar” (Mutlu, 1999) başlıklı doktora tezi içerisinde Almanya'ya ayrılan bölüm önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Aynı şekilde Sezer Kılıç tarafından hazırlanan “Türkiye'de Alman Okulları” (Kılıç, 2005) başlıklı çalışma da araştırma konumuza ilişkin yapılan ilk çalışmalardan biri olma özelliğini taşımaktadır. Mustafa Gencer'in Jöntürk Modernizmi ve Alman Ruhunu (1908-1918 Türk Alman İlişkileri ve Eğitim) (Gencer, 2010) adlı eseri konuya ilişkin bir diğer önemli eserdir.

1. Osmanlı Coğrafyasında İlk Alman Okulları

Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik bilimsel faaliyetleri ilk olarak yazın alanında

² Osmanlı Devleti ile Prusya arasındaki tarihi ilişkilere dair ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı*, İstanbul 1984; Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar*, İstanbul 1985; bilindiği üzere 1871 yılına kadar Almanya adıyla anılan bir devlet bulunmamaktaydı. Bugünkü Alman Devleti yerine 19. Yüzyılın ortalarına kadar 39 duka devletçik vardı. Her ne kadar bu devletçikler kendi aralarında iktidar mücadelelerinde bulunsalar da, netice itibarıyla Avusturya İmparatorluğu'na bağlıydılar. Bkz. Ogier Chiselin Bubeçq, *Türk Mektupları*, Çev. Hatice Özkan, İstanbul 2002, s. 1-19. Ayrıca bkz. Ramazan Çalık, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*, *Türkler*, Cilt 16, Ankara 2002, s.813; Muzaffer Tepekaya, *Osmanlı-Alman İlişkileri (1870-1914)*, *Türkler*, Cilt 13, Ankara 2002, s.40.

³ Bahsi geçen dönemde Türk-Alman ilişkileri için bkz. İlber Ortaylı, *II.Abdülhamid Devrinde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara 1981.

⁴ Goltz Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan Çalık, Comlar Freiherr von der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Cilt 12, Sayı 26, Kasım 1996.

gerçekleşmiştir. Bu, Almanların kendi yazın eserlerini Türkçeye çevirmeleriyle başlamıştır.

Almanya izlemiş olduğu bu politika ile Fransızcanın Osmanlı bilim hayatında var olan etkisini önlemeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla öncelikli olarak Osmanlı toplumunun Alman kültürüyle tanışmasının ve Almancanın da zamanla seçkin tabaka arasında yerleşmesinin hedeflendiği söylenebilir. Buradan hareketle İstanbul'da ve Anadolu'da Alman okullarının açılması bu politikanın tamamlayıcı ögeleri olarak belirmektedir. Alman derneklerinin etkisiyle 1870 yılında İstanbul'da Alman Hastanesi projesinin hayata geçirilmesi ve yaklaşık 14 kadar Alman okulunun farklı tarihlerde açılması, XIX. yüzyılda Türk-Alman bilimsel ilişkilerinde yaşanan önemli gelişmelerdendir (Türk-Çınar, 2013; 46-47).

Şunu da ifade etmemiz gerekir ki; Almanya tıpkı İtalya gibi siyasi birliğini tamamladıktan sonra daha aktif olarak misyonerlik faaliyetlerine başlamıştır. Almanlar, Alman kültürünü Türkiye'de tanıtmak ve yaygınlaştırmak, gayrimüslim tebaayı kendi mezheplerine dâhil edebilme düşüncesini gerçekleştirebilmek üzere Anadolu coğrafyasında faaliyetlerini arttırmışlardır. Bu bağlamda Osmanlı toprakları üzerinde, özellikle de Alman uyrukluların çoğunlukta bulunduğu yerlerde okul açma çabasında olmuşlardır. Okul açmak için bölge halkını maddi-manevi çeşitli yardımlarla kazanmaya gayret etmişler, adeta kendilerini destekleyecek kamuoyu yaratmaya çalışmışlardır. Almanya, özellikle ekonomik olarak faaliyet içerisinde bulunmayı planladığı bölgelerde gereksinim duyacağı Osmanlı gençlerini yetiştirmek üzere Alman propagandistlerinin tavsiyesiyle, yoğun bir şekilde okul, hastane, yetimhane ve kiliseler açmaya başlamıştır (Ortaylı, 1981; 49-51).

Bu bağlamda 1846-1871 yılları arasında İzmir'de üç, İstanbul Beyoğlu'nda bir, Aydın'da bir ve Kudüs ile çevresinde altı tane olmak üzere kısa sürede Almanların on bir tane okul açtıklarını görmekteyiz (Mutlu, 1999; 77). Milli birliklerini tamamladıkları 1871 yılı sonrasında ise Osmanlı coğrafyasındaki Alman okullarının sayısı hızla artmıştır. Bu duruma örnek olarak, Yedikule Alman Okulu (İstanbul 1875), Karaağaç Alman Okulu (Edirne 1883), Haydarpaşa Alman Okulu (Haydarpaşa 1895), Eskişehir Alman Okulu (Eskişehir 1896), Alman Erkek Okulu (İzmir 1893), Alman Protestan Okulu ve Öğretmenevi (Yafa 1890), Saronalı Alman Okulu (Yafa 1871), Alman Okulu (Kudüs 1878), Beytü'l-lahm Alman Protestan Okulu'nu (Kudüs 1887) verebiliriz (Kılıç, 2005; 114). Bunların dışında Almanlar, Amasya, Urfa, Elazığ, Van, Maraş, Muş, Adana, Bağdat ve Halep'te yetimhaneler ile ilk ve orta dereceli pek çok okul açmışlardır⁵.

2. Osmanlı Coğrafyasında Almanların İmaj Çalışmaları

Alman Dışişleri Bakanlığı arşivinde yer alan belgelerde, Almanya'nın Türkiye'ye dair kültürel politika hedeflerinin anlaşılır hale getirilmesinden bahsedilmektedir. Bunun için de özellikle bir takım dernek ve vakıfların kullanılmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Nitekim Alman arşiv belgelerinde, bir yandan Almanya'nın devlet olarak Osmanlı coğrafyasında sürdürdüğü faaliyetleri, diğer taraftan yine devlet tarafından desteklenen dernek ve vakıfların çalışmalarını gündemden güne arttırdığı dönemlerde, Almanya'nın İstanbul'da bir kültür ve ticaret merkezi kurma planları içerisinde olduğunu görmekteyiz. Konuya ilişkin Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde ulaştığımız bir rapor, Almanya'nın bu meseleyi ne kadar ciddiyetle ele aldığını açıkça ortaya koymaktadır. "İstanbul'da Bir Alman Kültür ve Ticaret Merkezinin Kurulması Hakkında Rapor" başlığını taşıyan belgede şu bilgilere yer verilmektedir (PA AA, R63458; Bl. 18-20)⁶:

"Türk halkı, Almanya'ya dair çok fazla bilgi sahibi değildir. Bunun nedeni de, 100 yıldır Fransızların doğudaki kültürel hâkimiyetidir. Bu durum günümüzdeki Osmanlı-Alman ittifakına uygun değildir. Türkiye'de bir an önce Almanya hakkındaki bilgilerin artırılması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle Almanya

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mutlu, agt.,s 76-115.

⁶ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts-Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi (PA AA).

daha fazla tanıtılmalıdır. Zira Türkler, Fransızlar hakkında oldukça fazla bilgiye sahiptir. Çünkü Türkiye’de, Fransızca oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Bizim için yol çok uzundur. Almancanın bir an evvel hedefe ulaşması ve daha çok göz önünde bulunması için bir yol vardır. Şöyle ki, Türkler için önem arz eden bölgelerde Alman kültür ve ekonomik yaşamını yeterince tanıtmamız gerekiyor. Yani resimlerle, deneylerle, verilerle Alman kültür ve medeniyetini Türkiye’de göz önünde bulundurmalyız. Alman kültür ve ekonomik yaşamını Türkiye’de tanıtmak için şunlara ihtiyaç duyulmaktadır;

- *Sinema gösterimi ve her türlü sunum için bir salon*
- *Alman müziğinin tanıtımı için bir müzik salonu*
- *Alman dergi ve gazeteleri için okuma salonu*
- *Almanca öğretimini yaygınlaştırmak için anfiler*
- *Alman ruhunu ve ekonomik düzeyini gösterebilmek için bir sergi salonları, örneğin Almanya’nın büyüklüğü yani dünyadaki durumu, nüfusu, üretimi ve ticareti gibi hususların diğer devletler ve Osmanlı Devleti ile mukayesesini ortaya koymamız gerekmektedir. Bu bağlamda;*

Alman tarihi, anayasası, şehirleri, toprakları, çiftçiliği, madenciliği, endüstrisi, ticareti, denizciliği, savaş filosu-donanması, orduları, eğitimi, toplumu, bilimi, icatları, sanatı, kadın eğitimi, işçiliği ve sağlık sektörü gibi hususların tanıtımını yapmamız gerekmektedir. Bütün bu planlamaların gerçekleştirilebileceği en iyi yer İstanbul’dur. Bunun için yeterli bir arsa ve büyük bir bina gerekmektedir. Bu faaliyetlerin gerçekleşmesi için İstanbul’daki Alman kültür misyonundan üyeler, askeri misyonundan üyeler ve Alman okullarında görev yapan öğretmenlerden istifade edilebilir. Yukarıda gereksinim duyduğumuz salonların inşası için aşağı yukarı birkaç yüz bin mark ve senelik gider olarak da elli bin marka ihtiyaç duyulmaktadır”.

Rapordan da anlaşıldığı üzere Almanya, Türkiye’ye yönelik bir imaj çalışması içerisine girerek, güçlü ve medeni bir ülke olduğunu Türk kamuoyuna yansıtma gayreti içerisinde. Bunu başardığı takdirde Türkiye’de uzun süreden beri hâkimiyet kurmuş olan Fransız kültürünün yerine, Alman kültür ve medeniyetini ikame etmiş olacaktır.

3. Osmanlı Coğrafyasında Üniversite Kurma Fikrinin Ortaya Çıkışı

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Almanlar XIX. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle de 1871 yılında milli birliklerini tamamladıktan sonra, Osmanlı coğrafyasında birçok ilk ve orta dereceli okul açmışlardır. Ancak İngiltere, Amerika ve Fransa’nın aksine bu coğrafyada bir yüksekokula/üniversiteye sahip değillerdi. Bu şartlar altında Osmanlı coğrafyasında bir Türk-Alman Yüksekokulu kurulması fikri ilk kez 1908 yılında gündeme gelmiştir. Alman Ön Asya Komitesi’nin (*Deutsche Vorderasienkomitee*) yayınladığı “*Beiträgen zur Kenntnis des Orients*”⁷ başlıklı yazıda bu konu ele alınarak, böyle bir okulun açılmasının gerekliliği ve önemi üzerinde durulmuştur⁸. Ancak aynı yıl içerisinde yani 1908’de, Osmanlı Devleti’nde meşrutiyetin ilanı ve arkasından II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesi gibi hadiselerden olsa gerek, konu uzun bir süre Alman makamlarının gündemine gelmemiştir. Yaklaşık 4 yıl sonra ise, bu sefer başkanlığını Dr. Ernst Jäckh’nin yaptığı *Deutsche Orientkomitee*, Türkiye’de bir Türk-Alman Yüksekokulu

⁷ “Doğu Hakkında Bilgiler”.

⁸ Alman Ön Asya Komitesi Başkanı Hugo Grothe tarafından Alman Dışişleri Bakanlığına yazılan 5 Haziran 1912 tarihli mektup. Bkz. Bundesarchiv (Berlin Federal Arşivi), AA 39531, B1.6.

kurulması fikrini tekrar gündeme getirmiştir.

Bu süreçte Hugo Grothe'nin başkanlığını yaptığı Alman Ön Asya Komitesi ile Jackh'nin başkanlığını yaptığı Alman Doğu Komitesi arasında bir ihtilafın ortaya çıktığını görmekteyiz. Zira konuyu ilk kez 1908 yılında gündeme getiren Grothe, Türkiye'de kurulması planlanan yüksekokul için kendilerinin bir anlamda devre dışı bırakıldıkları kanaatine kapılarak, Jackh'nin çalışmalarını Alman Dışişleri bakanlığı nezdinde protesto etmiştir (AA, 39531;Bl. 34). Grothe bir kopyası da Dışişleri Bakanlığı'nda bulunan ve Jackh'e gönderdiği mektupta; "... *Dışişleri Bakanlığı'na gelen belgelerden, çalışmalarınızın durumunu görmekteyiz. ...Kurulması planlanan Türk-Alman Yüksekokulu'na dair çalışmalarda, Alman Ön Asya Komitesi ve benim düşüncelerim ciddiye alınarak, planlamaların altında Alman Ön Asya Komitesi'nin de imzasının bulunması garantisinin verilmesi kaydıyla, ileride (sizinle) Dr.Jackh ile çalışmaktan memnun olurum*" (AA, 39531;Bl. 1-2) demektedir. Grothe mektubun devamında, "*Türkiye'de kurulması planlanan yüksekokul ile ilgili olarak, akademisyenlerin, oryantalistlerin, halkbilimcilerinin, politikacıların ve seyyahların, konuya ilişkin görüşleriyle izlenimlerini de kapsayan geniş kapsamlı bir rapor hazırlayacağım. Ben bu planı, ciddi bir bilimsel çalışma ile hazırlamayı düşünüyorum. Dolayısıyla siz de düşünceleriniz içeren bir mektup ile cevap verirseniz çok sevinirim*" demektedir.

İlerleyen süreçte yine Grothe ile Jackh arasında konuya ilişkin görüşmelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Zira bu sefer Ernst Jackh'ın, Hugo Grothe'ye bir mektup gönderdiğini arşiv belgelerinden anlamaktayız. Mektupta, Grothe'nin isteği üzerine Ernst Jackh'ın Münih'e geldiğini ve onunla görüşebilmek için 4 gün Münih'te beklediği ancak görüşmenin gerçekleşmediğini anlamaktayız. Nitekim Ernst Jackh mektubunda;

"eğer görüşebilseydik 4 hafta önce üzerinde konuştuklarımız hakkında bir sonuca ulaşabilirdik" demektedir. Mektubun devamında "*anlamadığım nokta şudur ki, sizin komitenizin yani Alman Ön Asya Komitesi hala neden tereddüt ediyor ve sürekli soru soruyor. Biz bütün planlama ve çalışmaları yapmış olmamıza rağmen, siz sadece bir onay vermekte bile tereddüt ediyorsunuz. Bizim yaptığımız sadece bir ön çalışma ve gizli kalacak. Zaten hali hazırda savaş durumunu (Balkan savaşlarını kastediyor) göz önünde bulunduruyoruz. Sizin komitenizin taleplerine dair tekraren garanti veriyorum. Beş haftadır size herşeyin hazır olduğuna dair mektup yazıp, telgraf çektim. O zaman (5 hafta önce) Berlin'den ayrılırken bana en geç bir hafta içerisinde 6-8 kişinin ismiyle onay vereceğinizi söylemiştiniz. Ama o günden bugüne sizin tarafınızdan soru üstüne soru tereddüt üstüne tereddüt geliyor.*

Sizden rica ediyorum; kendinizi benim yerime koyun. Ben kış aylarından beri okul için bakanlık müsteşarı Wachter ile çalıştım. Aynı zamanda Kaiser'in huzuruna çıkarak açıkça onay aldım. Yine büyükelçi Marschall von Biberstein'in raporundan oradaki ortamın uygun olduğu kanaatine vardım. Ayrıca Berlin'i ziyaret ettim ve burada ileri gelen kişilere genelgenin Mayıs sonunda gönderileceğini söyledim. Ama bugün Haziran sonu ve siz beni Temmuz'un ortasına kadar oyalıyorsunuz. Ancak ben kararınızı bekleyemeyeceğim. Bundan dolayı Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Zimmerman ile görüşmeye karar verdim. Tekrar rica ediyorum Dr. Grothe, 4 hafta önce bana söylediğiniz şekilde bir an önce telgraf yoluyla bana yetkiyi altına isminiz yazarak gönderin. En geç 2 Temmuz'a kadar. Size teminat veriyorum ki, hiçbir şekilde kişisel çıkar gözetmediğimi, bütün gücümü, dikkatimi ve enerjimi Türkiye'deki Alman okulları işine verdiğimi bildirmek istiyorum" (AA, 39531;Bl. 19-21) demektedir.

Bu mektuplaşmadan anlaşılacağı üzere Grothe ile Jackh arasında veya başka bir ifadeyle temsil

ettikleri komisyonlar arasında bir çekişmenin olduğu anlaşılmaktadır. Zira burada daha fazla ön planda olma ya da kişisel farklı çıkar hesaplarının olduğu düşünülebilir. Ancak nihayetinde taraflar aralarında anlaşmışlar ve yüksekokulun kurulması için bir hazırlık komisyonu kurulması hususunda hemfikir olmuşlardır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Almanlar kendi aralarında, kültürel faaliyetlerinin zirvesi olarak da gördükleri, Osmanlı coğrafyasında bir “Alman-Türk Yüksekokulu” kurulması düşüncesinde görüş birliğine varmışlardı. Almanların zihninde böyle bir fikrin belirmesinde en büyük etken şüphesiz, İngiltere, Fransa ve Amerika’nın Osmanlı Devleti topraklarında yürüttükleri faaliyetlerdir. Zira İstanbul’da açılan Robert Kolejinde yüzlerce Osmanlı vatandaşı, Amerikan ruhu ve zihniyetine uygun olarak yetiştirilmekteydi. Aynı şekilde Fransa, Beyrut’ta açtığı Saint-Joseph Üniversitesi vasıtasıyla, Amerika ise Suriye Presbiteryan Koleji eliyle bölge halkına yönelik birtakım faaliyetlerde bulunmaktaydı. Ancak bahsi geçen devletlerin on yıllardır bu coğrafyada bulunmalarına rağmen Avrupa kültürünün bölgeye çok fazla nüfuz etmemesi, Almanya için bir fırsattı ve Almanya bu devletlerin bölge halkına yönelik planlarını bertaraf etmek zorundadır (AA, 39531;Bl. 7; Gencer, 2010; 206)⁹. Yani bir anlamda Almanya, İngiltere-Fransa ve Amerika’nın kültürel politikalarını sekteye uğratarak, ön plana çıkmanın planlamalarını yapmak zorundadır. Zira Fransa’nın Beyrut’ta açtığı Saint-Joseph Üniversitesi, Amerika’nın Suriye’de açtığı Presbiteryan Koleji gibi eğitim kurumlarını kim yakından takip ettiyse şu kaniya varmıştır ki; İngiliz, Fransız ve Amerikalı doktor, eczacı, çiftçi ve iş adamları, bu coğrafyanın insanların modernleşmesiyle birlikte ekonomiye olan katkılarını arttırmışlar ve sanayileşmenin en aktif aktörleri haline gelmişlerdir. Bu bağlamda hem Türk hem Arap düşüncesi on yıllardır Alman tekniği ve ekonomisinden özellikle tıp ve fen bilimlerinden uzak kalmıştır. Bu yüzden onları yükseköğretim seviyesinde bu alanlarla tanıştırmak gerekmektedir. Bu amaçla kurulacak olan Alman Yüksekokulu, eğitim amacını dini propaganda ile birleştirerek, Türkiye çevresi ile sınırdaş olan Mısır, Kafkasya ve İran’daki Müslüman ve Hristiyanları tartışmasızca kazanabilecek ve belki de böylelikle Fransız, İngiliz ve Amerikan eğitim kurumları gibi popüler ve etkili olabilecektir (Gencer, 2010; 206).

Almanları Osmanlı coğrafyasında bir yüksekokul-üniversite kurma fikrinin çıkış noktası tam manasıyla bu düşüncedir. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığında daha önce gerekli ön görüşmeler yapılmış ve nihayetinde bir komisyon kurulması ve komisyona Dışişlerini temsilen bir temsilci atanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Türk-Alman Yüksekokulu’nu açabilmek için Deutsche Bank, Dresdner Bank ve Deutsche Orient Bank’ta “Deutsche-Türkische Hochschule” ismiyle bir bağış hesabı açılmıştır (AA, 39531;Bl. 8,10-13). Bahsi geçen komisyonun onursal başkanlığına General Von der Goltz getirilmiştir. Berlin’deki Hazırlık Çalışmaları Komitesinin üyeleri ise, Deutsche Orientbank’tan Dr. Alexander, Dresdner Bank’tan Hjalmar Schacht, Dışişleri Bakanlığında Prof. Dr. Franz Schmidt, Dr. Ernst Jackh, Dr. Paul Rohrbach, Davis Trietsch’dır. Bunların dışında yüksekokulun kurulması için Prof.Dr. Hans Delbrück, D. Exz. Dernburg, L.M.Goldberger, Herbert M Gutmann, Dr. Johannes Lepsius, Dr.Paul Nathan, D.Frierich Naumann, Prof.Dr. Riesser, Prof.Dr. Friedrich Sarre, Prof.Dr. von Schmoller, Dr. P.von Schwabach, Dr. James Simon, Dr. Waldschmidt ve Dr. Kurt Weigelt gibi isimlerde katkıda bulunmaya hazır olduklarını belirtmişlerdir (AA, 39531;Bl. 14-15).

Almanların bir taraftan yüksekokul açma girişimlerini devam ettirirken, diğer taraftan da Osmanlı ülkesinde ki faaliyetlerine dair sık sık raporlar hazırladıklarını ve bu raporlarda kendi mevcudiyetlerini Fransa, İngiltere ve Amerika ile mukayese ettiklerini görmekteyiz. Bu durum neredeyse I. Dünya Savaşının sonlarına kadar devam etmiştir. Örneğin elçi Kühlmann’ın 30 Ocak 1917 tarihinde İstanbul’dan Almanya’ya gönderdiği rapor, Almanların içinde buldukları

⁹ Eine Deutsche Hochschule in der Türkei. (1912, Juli 13). *Südlliche Tageszeitung*, s. 1; (1912, Juli 18). *Vossische Zeitung*, s.3.

durumu ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Zira bahsini ettiğimiz raporda, Almanların Türkiye'deki eğitim faaliyetlerine dair durumları, Alman vakıf- derneklerin özellikle kutsal topraklardaki çalışmaları, Türkiye'deki okullarda Almanca eğitim gören gençlerin sayısı vs. gibi hususlarda birçok bilgiye yer verilmiştir.

Raporda özetle şu bilgilere yer verilmiştir (PA AA, 64433; Bl.91-97)¹⁰; bizim yaptığımız çalışmalar, diğer devletler ve Amerikalılarla kıyaslanamaz bile. Sayı olarak çok az durumdayız. Ancak Türkiye'deki Almanlar için yeterli durumda olduğunu ifade edebiliriz. Buradaki okullarımız Almancanın yayılmasını yardımcı olmaktadır. Diğer taraftan kutsal topraklardaki dernek ve vakıfların yaptıkları çalışmalar, Alman Katolikliğinin bahsi geçen bölgelerdeki temsilciliğini de yapmaktadırlar. Bu dernek ve vakıfların kutsal topraklarda, 10 kilise, 56 okul, 11 yetimhane, 16 anaokulu-yurt ve konukevi ile 10 mezarlığı bulunmaktadır.

Alman dernek ve vakıflarının yaptığı çalışmalara bakacak olursak,

1. İmparatoriçe Augusta-Victoria vakfı Zeytindağı'nda,
2. Hristiyanlık için Alman Yardım Derneğinin Adana, Van, Muş ve Maraş'ta yetimhane ve okulları bulunuyor. Ayrıca Maraş'ta hastanesi bulunuyor,
3. Kurucuları arasında Johannes Lepsius'un da bulunduğu "Die Deutsche Orientmission"un Urfa'da okul, hastane ve yetimhanesi bulunuyor,
4. Alman Protestan Derneği'nin Hayfa'da okul ve düşkünler için konukevi bulunuyor,
5. Der Deutsche Verein- Kutsal Topraklar Alman Derneği'nin, Kudüs Aziz Paul bakımevi ve okulu ile Tiberias'ta bir bakımevi bulunuyor. (Bu derneğin üyeleri 1904 yılında Kudüs'e hac için gitmiş olan Alman Katoliklerdir).
6. Türk-Alman Birliği'nin Adana'da okulu bulunuyor,
7. Protestan Kardeşler birliğinin Kudüs'te sığınmaevi/yurdu bulunuyor.
8. Kudüs Protestan Derneği'nin Kudüs ve civarında, kilisesi, okulu, yetimhanesi ve bakımevi bulunuyor,
9. Protestan Derneği'nin Kudüs'te Suriye yetimhanesi ve Nazareth'de (Hayfa'ya yakın bir bölge) bir başka yetimhanesi bulunuyor,
10. Alman Yahudileri Yardım Derneği'nin Yafa'da okul ve anaokulu bulunuyor,
11. Yine protestan bir cemaat olan Johanniterorden'in Kudüs'te bakımevi ve Beyrut'ta hastanesi,
12. Hayfa'da Yahudi Teknik Enstitüsü,
13. Frankfurt merkezli bir komitenin Yafa yakınlarındaki Petah-Tikua'da bir okulu bulunuyor,
14. Aziz Karl Borromaus Kardeşler cemaatinin Kudüs'te yurt, okul ve hastaneleri, Beyrut Hayfa'da okul ve bakımevleri bulunuyor,
15. Der Rheinisch-Westfälische Diakonissen Derneği'nin Kudüs'te hastanesi, ayrıca Beyrut, Halep ve İzmir'de yetimhane ve okul ve bulunuyor,
16. Frankfurt Ortodoks ve Yahudi Çıkarlarını Koruma Derneği'nin Yafa Bezirk'de okulu bulunuyor,
17. Filistin Yahudi Yetimleri Derneği'nin Fedsche'de bir yetimhanesi bulunuyor,
18. Tempel Cemaati'nin Kudüs'te okul ve hastanesi ile Kudüs, Yafa ve hayfa'da mezarlıkları

¹⁰ Büyükelçi Kühlmann'ın İstanbul'dan Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 30 Ocak 1917 tarihli rapor.

bulunmaktadır.

Raporda da görüldüğü üzere, özellikle kutsal topraklara yönelik Alman dernek ve vakıflarının muazzam bir çalışması söz konusudur. Zira Almanya'nın milli birliğini sağlamadan önceki yıllara ait olan ve yukarıda yer verdiğimiz tablo incelendiğinde görülmektedir ki, 1871 öncesinde Osmanlı coğrafyasında açılan okulların yarısından fazlası kutsal topraklar olarak nitelendirilen Kudüs ve civarında açılmıştır.

Diğer taraftan Almanya'nın Türkiye'de, Almancanın ne kadar yaygın olduğu konusuna dair bir takım ayrıntılı çalışmalarda yaptığını görmekteyiz. Almanya'nın böyle bir çalışma yapmak suretiyle, başta Fransa olmak üzere İngiltere ve Amerika ile kendi durumunu sık sık mukayeseye tabii tuttuğu anlaşılmaktadır. Nitekim Almanlar tarafından yapılan her mukayesenin ardından da, Osmanlı coğrafyasına yönelik çalışmalarının dozajını günden güne arttırdığı görülmektedir. Örneğin 1916 yılına dair verilere baktığımızda, 530 Fransız okulunda 54.000 öğrenci, 273 Amerikan okulunda 18.000 öğrenci, 126 İngiliz okulunda 10.000 öğrenci, 67 İtalyan okulunda ise 5000 öğrenciye karşılık, Almanların 23 okulunda toplamda 3000 öğrenciye¹¹ eğitim verildiğini görmekteyiz.

4. Alman-Türk Yüksekokulunun Kuruluş Çalışmaları İçin Bir Heyet Oluşturulması ve Bu Heyetin Çalışmaları

Alman-Türk Yüksekokulunun kurulmasının hazırlıklarını gerçekleştirmek üzere bir heyet oluşturulmuştur. Heyette Deutsche Orient Bank'tan Dr. Alexander, Dışişleri Bakanlığında Dr. Schmidt, Dresdner Bank'tan Dr.Schacht'ın yanı sıra Dr. Grothe, Dr. Jackhe, Dr. Rohrbach, Dr. Davis Trietsch ve Prof.Dr. Wiedenfeld bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu heyet sekiz kez toplantı düzenlemiş ve bu toplantılarda yüksekokulun kurulması meselesi tüm yönleriyle ele alınmıştır. Heyetin çalışmalarını ve sürecin işleyişini daha anlaşılır olması için bu sekiz toplantının tutanaklarını aşağıda vermeyi uygun bulduk.

I. Oturum (27 Ağustos 1912)¹²

Dr. Hugo Grothe'nin de rızasıyla Dr. Jackhe aşağıda isimleri yazılı olan kişileri Alman-Türk Yüksekokulu hakkında, Berlin Dresdner Bankta toplantıya davet etmiştir.

Dr. Alexander - Deutsche Orient Bank - Berlin,

Dr. Grothe - Leipzig,

Prof.Dr. Jackhe - Berlin,

Dr. Rohrbach,

Dr. Schmidt, Dışişleri Bakanlığı - Berlin,

Dr.Schacht, Dresdner Bank - Berlin.

Dr. Davis Trietsch - Berlin.

Prof.Dr. Wiedenfeld - Köln.

Toplantıya Grothe özürsüz, Alexander, Rohrbach ve Wiedenfeld özürlü olarak katılmamışlardır. Toplantıya gelenler, Ön Asya Komitesi'nin iki üyesi Grothe ve Wiedenfeld toplantıya iştirak etmedikleri için, toplantının 9-11 Eylül 1912 tarihine aşağıdaki gündemle ertelenmesi talebinde bulunmuşlardır. Buna göre;

¹¹ Deutschland und das Schulwesen in der Türkei. (1916, Februar 4). *Der Tag*, s.1; Die Türkei und deutsche Kultur. (1916, August 1), *Kölnische Volkszeitung*, s.1.

¹² Bundesarchiv, AA 39531, Bl.59.

- Dr. Jackhe'nin bu zamana kadar Alman-Türk Yüksekokulu hakkında yaptığı çalışmalara dair raporu sunması,
- Konuya ilişkin başka bilgi ve belgelerin görüşülmesi,
- Yüksekokulun kuruluşuna dair çalışma planının hazırlanması,
- Bu üyelere oluşan komitenin seçimlerini gerçekleştirmesi,

Toplantıya yukarıda isimleri yazılı kişilerin tekrar davet edilmesine ve eğer gündem maddelerine eklemek istedikleri konu varsa, biran evvel bildirmelerinin gerekliliğine karar verilmiştir.

Diğer taraftan birinci oturuma hazırlık mahiyetinde, üyelere Dr. Davis Trietsch'in hazırladığı "Alman-Osmanlı Yüksekokulunun Altyapısı" başlığını taşıyan raporda Davis Trietsch şu tespitlere yer vermiştir (AA, 39531;Bl. 60);

"Kurulması planlanan bu yüksekokulun mümkün olduğunca sağlam bir temele oturtulması ve ön plana çıkması amacıyla, İstanbul'daki derneklerin önderliğinde Türkiye ve diğer İslam coğrafyasında Alman eğitiminin güçlenmesi için daha çok devlet yardımının sağlanması gerekmektedir. Ayrıca Alman kütüphaneleri ve okuma salonlarının tesisi, Alman derneklerinin desteklenmesi, Alman dil öğretmenlerinin Türkiye'de oturma-çalışma izini problemlerinin çözülmesi ve iletişimin daha kolay sağlanabilmesi için Almanya'daki okullarda Osmanlıca öğretimine daha çok önem verilmesi gerekmektedir. Bütün bu meseleler, yüksekokulun kurulması için gereken parayı temin etmekten daha önemlidir".

II. Oturum (27 Ağustos 1912)¹³

Yer: Dresdner Bank Oturum Salonu

Konu: Alman-Türk Yüksekokulu Kuruluşunun Ön Hazırlığı

Toplantıya davet edilenler: Dr. Alexander – Deutsche Orient Bank-Berlin, Dr. Grothe-Leipzig, Prof.Dr. Jackhe- Berlin, Dr. Rohrbach, Dr. Schmidt, Dışişleri Bakanlığı Berlin, Dr.Schacht, Dresdner Bank – Berlin, Dr. Davis Trietsch-Berlin ve Prof.Dr. Wiedenfeld-Köln.

Burada ismi geçen üyelere Alexander ve Rohrbach seyahate çıktıkları için, Wiedenfeld ise engellendiği için (neden veya kim tarafından engellendiğine dair bir açıklama bulunmuyor) toplantıya katılamamışlar. Daha önceki toplantıya katılmayan Dr. Grothe ise, takvimsel bir hatadan dolayı ilk toplantıya katılmadığını burada ifade etmiştir. Toplantının gündem maddelerine baktığımızda ise;

Öncelikle toplantıya hangi üyenin başkanlık edeceği meselesi gündeme gelmiştir. Bu noktada Alman Dışişleri Bakanlığı temsilcisi Prof.Dr. Schmidt'in adının geçtiğini görmekteyiz. Ancak Schmidt, "bunun uygun olmayacağını, böyle olması durumunda faaliyetin dışişleri bakanlığı tarafından yürütüldüğü algısının ortaya çıkacağını" belirtmiştir. Daha sonra Schmidt, ön hazırlık yaptığı için Dr. Jackh'ın oturuma başkanlık yapması gerektiğini ifade etmiş olsa da, Dr. Jackh bu teklifi kibarca reddetmiştir. Nihayetinde ise oturuma, Dresdner Bank direktörü Dr. Schacht'ın başkanlık yapmıştır. Vekili olarak ise Wiedenfeld seçilmiştir. Dr.Jackh heyetin sekreteryasına, Trietsch sekreter yardımcılığına ve Dr. Alexander saymanlığa seçilmiştir.

Prof.Dr. Jackh, konuya ilişkin bugüne kadar yaptığı çalışmalar hakkında malumat vermiştir. Burada dikkat çekici hususlardan biri, Jackh'ın Türkiye'de görüştüğü Türk yöneticilerinde, böyle bir kurumun yani Alman kültür ve eğitim çalışmalarına Türkiye'de ihtiyaç duyulduğundan

¹³ Bundesarchiv, AA 39531, Bl.61-68.

bahsediyor olmalarıdır. Bunun aynı zamanda ticarete de katkı sağlayabileceği ifade ediliyor. Jackh heyete konuya ilişkin bilgi aktarıırken, Dışişleri Bakanlığında, İstanbul'daki büyükelçiden ve Zimmermann'dan aldığı onayları ve hatta II.Wilhelm ile gerçekleştirdiği görüşmeye dair bilgiler sunmuştur. Ayrıca başlangıçtan beri çeşitli organizasyon ve kuruluşların desteğine ihtiyaç bulunduğunu ve Alman-Asya Topluluğu (Goltz Paşa), hümanist amaçlarla kurulan Alman Bağdat Komitesi ile Alman Ön Asya Komitesi'nin aktif olmalarıyla bu çalışmanın daha etkili olacağını belirtmiştir. Bununla birlikte Dr. Jackh, siyasiler, tüccarlar, akademi dünyası gibi çevrelerden bu işe destek mahiyetinde yaklaşık 150 imza topladığını da heyetteki diğer üyelere aktarmıştır. Netice itibarıyla II. Oturumda alınan kararlara baktığımızda;

- Kurulacak olan okulun isminin “Alman-Türk Yüksekokulu”mu yoksa “Alman- Osmanlı Yüksekokulu”mu olması gündeme alınarak, okulun isminin “Alman- Türk Yüksekokulu” olması kararlaştırılmıştır.
- Oturum raporlarının Dışişleri Bakanlığına gönderilmesine,
- Daha önce basılan (genelge-çağrının) ya da Temmuzda yayınlanan genelgenin yeniden basılarak, genelgeye kimlerin imza attığının genelgenin altında belirtilerek, yeniden dağıtımın sağlanmasına,
- Ahmet İhsan Bey (Servet-i Fünun Gazetesi Yayın Yönetmeni) ile irtibata geçilerek, onun konuya ilişkin görüşünü göndermesi istenecek,
- Dr.Grothe'nin konuya ilişkin topladığı ve hazırladığı raporların bir sonraki oturumda değerlendirilmesi,
- Komisyondaki herkesin birkaç hayırsever bularak, yardım kampanyasına örnek olabilecek derecede yüksek meblağda yardımının sağlanmasına,
- Kamuoyuna duyurulacak haberlerin hiçbir şekilde kişisel olarak yapılmamasına, sadece komisyon tarafından resmi olarak duyuru yapılmasına,
- Bir sonraki oturumun 13 Eylül 1912'de saat akşam 6'da, yine Dresdner Bank'ın oturum salonunda yapılması kararlaştırılmıştır.

III.Oturum (10 Eylül 1912)¹⁴

Toplantıya Katılanlar: Alexander, Grothe, Jackh, Schacht, Schmidt ve Trietsch.

Toplantıya Özürlü Katılmayanlar: Rohrbach ve Wiedenfeld.

10 Eylül 1912 tarihinde başlayan oturumu komisyon başkanı Dr. Schacht yönetmiştir. Toplantının hemen başında Dr.Jackh söz alarak, Wiedenfeld'in Köln'den bir mektup gönderdiğini ve mektubunda Berlin-Köln arası mesafenin uzaklığından dolayı komisyon başkan yardımcılığı görevini kabul edemeyeceğini bildirdiğini ifade etmiştir. Yerine ise Grothe'yi önermiş ve bu teklif diğer üyeler tarafından kabul edilmiştir.

Toplantıda ilk olarak, İstanbul'dan Ahmet İhsan Bey'in gönderdiği mektup gündeme gelmiştir. Ahmet İhsan Bey mektubunda, İstanbul'da Alman elçiliği birinci tercümanı Dr. Weber ile görüştüğünü ve ilerleyen haftalarda Alman Büyükelçisi ile konuya ilişkin bir görüşme yapacağını bildirmiştir. Daha sonra Grothe, Alman-Türk Yüksekokuluna ilişkin 15 farklı kişi tarafından hazırlanan raporları tam metin şeklinde okumuştur. III.Oturumda alınan kararlara baktığımızda;

- Yukarıda bahsini ettiğimiz 15 rapora dair, özellikle politikacı, sanayici ve iktisatçıların

¹⁴ Bundesarchiv, AA 39531, Bl.71.

görüşlerine müracaat edilmesi, ayrıca herkesin bir sonraki toplantıya rapor hazırlayarak gelmesi,

- Bir sonraki oturumun 13 Eylül 1912 Salı günü öğleden sonra; kurulacak olan yüksekokulun görevi hakkında fikir alışverişinde bulunmak, okulun organizasyon planı, okulun eğitim sistemi, okulun yeri ve okulun parasal kaynağı şeklindeki gündem maddeleriyle ilgili olarak toplanması kararlaştırılmıştır.

IV.Oturum (13 Eylül 1912)¹⁵

Yer: Dresdner Bank Oturum Salonu

Toplantıya Katılanlar: Alexander, Grothe, Jackh, Schmidt ve Trietsch.

Toplantıya Özürlü Katılmayanlar: Rohrbach, Wiedenfeld ve Schacht.

Komisyonun IV. Oturumunda Grothe, daha önceki toplantıda tam metin olarak okuduğu raporların içeriklerinden bazılarını tekrarlayarak, daha önce kararlaştırıldığı üzere kurulacak olan yüksekokulun görevi, okulun organizasyon planı, okulun eğitim sistemi, okulun yeri ve okulun parasal kaynağı meselelerini görüşmeye açmıştır. Bu bağlamda;

Okulun Görevi: Okulun öncelikli görevi, Türklerin istek ve ihtiyaçlarını karşılama, pratik mesleklere yönelik eğitim vermek, teknik, ticaret bilimi, kimya, jeoloji, toprak ve orman bilimi, yöneticilik gibi konularda ve yedek subaylarını eğitimlerinin sağlanmasıdır. Öğrencilerin aldıkları diplomalar, onların meslek hayatlarında mümkün olduğunca fayda sağlamalı, ayrıca onları Almanya'da eğitim alabilecek duruma getirmelidir.

Organizasyon Planı: Okulun finansal ve idari yönetimi Alman-Türk mütevelli heyetinin görüşleri doğrultusunda organize edilecektir. Almanca seviyesi belirli bir noktaya getirilinceye kadar, Almanca ve Türkçenin yanı sıra Fransızcada ders dili olarak kullanılacaktır.

Okulun Sistemi (sorunların en zoru): Bu okulun gelişimi için Haydarpaşa ve İstanbul'da bulunan diğer Alman okullarına bakılabilir. Kurulacak olan yüksekokulun yurt ihtiyacı, bu okulu İstanbul'da ki diğer Alman okullarıyla birbirine bağlayacaktır.

Yer Olarak: Sadece İstanbul düşünülebilir. Ancak toplantıda bir ara Halep de gündeme gelmiştir.

Kaynak: Arazi ve inşaat için 2 milyon marka ihtiyaç duyulmaktadır.

V.Oturum (7 Şubat 1913)¹⁶

Bu oturumun tutanakları 22 Mart 1913 tarihinde, Dr. Ernst Jackh tarafından Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir.

Yer: Dresdner Bank Oturum Salonu

Toplantıya Katılanlar: Alexander, Grothe, Jackh, Schmidt, Schacht, Trietsch ve Wiedenfeld. Ayrıca konuk olarak Halep Konsolosu Roessler ve Bağdat Konsolosu Hesse. Rohrbach ise toplantıya özürlü olarak katılmamıştır.

Bu oturumda Jackh, kendisine ulaşan raporları komisyona aktarmıştır. Bu raporlardan biri, İstanbul'da bulunan büyükelçi Wangenheim'in Ahmed İhsan Bey'i ikna ettiğine dairdir. Nitekim Alman büyükelçi, Alman-Türk Yüksekokulunun kuruluşu için Ahmed İhsan Bey'in başkanlığını yaptığı bir komisyonun desteğini aldığını ifade etmiştir. Burada bahsi geçen komisyon üyelerinin isimlerine, Ernst Jackh'ın 24 Ağustos 1912 tarihli bir mektubundan ulaşmaktayız. Jackh bu mektubunda, İstanbul'da ki temaslarına dair komisyona bir takım bilgiler aktarmaktadır (AA, 39531;Bl. 55).

¹⁵ Bundesarchiv, AA 39531, Bl.88.

¹⁶ Bundesarchiv, AA 39531, Bl.103-105.

Bu zaman kadar yapılan çalışmaları raporlamak istiyorum. Türkiye’de bir Türk-Alman Yüksekokulu kurulması için ticaret, ekonomi ve sanayi alanlarında önde gelen 100’ün üzerinde insanın onayını aldım.

25 Temmuz – 7 Ağustos 1912 tarihleri arasında İstanbul’da bulunarak bir takım görüşmelerde bulundum. Alman tarafından büyükelçi Wangenheim, büyükelçilik danışmanı Mutius, direktör Dr. Söhring ve banka müdürü Kaufmann ve Hatmann ile görüştim. Türk tarafından ise, sadrazam, şeyhülislam, Mahmut Muhtar Paşa ve Mahmut Şevket Paşa ile görüştim. Ayrıca önceki yıl Almanya’ya giden araştırma komisyonunda bulunanlarla görüştim. Siyasi ortamdan dolayı bu görüşmelerin uygun olmadığına farkındayım. Ancak kişisel ilişkilerimle, görüşmelerim gizli kalabilmiştir. Ayrıca Servet-i Fünun gazetesi genel yayın yönetmeni Ahmed İhsan Bey ile de irtibata geçtim. Konuya ilişkin çalışmalarda bulunmak üzere bir heyet oluşturduk. Heyet şu isimlerden oluşmaktadır; Ahmed İhsan Bey (Gazeteci), Tevfik Danış (1906-1908 Yılları Arasında İstanbul Erkek Lisesi Müdürü), Ethem Bey (Ticaret Bakanlığında görevli), Hikmet Bey (Dışişleri Bakanlığı Ticaret Bölümü Müdürü), Prof.Dr. Süleyman Numan Bey (hekim), Yusuf Razi Bey (Çalışma Bakanlığında Müdür), Prof.Dr. İsmail Rıfka Bey (Ziraat Fakültesinde), Said Bey (Sağlık Kurulu Üyesi), Selahaddin Bey (General).

Dr. Ernst Jackh ve Ahmed İhsan Bey arasındaki görüşmeler neticesinde belirlenen komisyonun ve burada isimlerine yer verdiğimiz komisyon üyelerinin, konuya verdikleri destek dışında, yüksekokulun kurulması için yaptıkları çalışmalara dair Alman arşiv belgelerinde herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Ahmed İhsan Bey’in, Alman Büyükelçi ile yaptığı görüşmelerde, Türkiye’de bir yüksekokuldan ziyade gençleri, böyle bir okula hazırlayacak lise düzeyinde bir okul açılması teklifinde bulunduğu arşiv belgelerinde kayıtlıdır (AA, 39531;Bl. 79).

VI.Oturum (21 Mayıs 1913)¹⁷

Yer: Dresdner Bank Oturum Salonu

Toplantıya Katılanlar: Alexander, Grothe, Jackh, Schmidt, Schacht, Trietsch.

Toplantıya Özürlü Katılmayanlar: Rohrbach, Wiedenfeld

Hazırlık Komisyonun 6. Oturumu alınan kararlar itibariyle büyük önem arz etmektedir. Zira bugüne kadar yapılan bütün oturumlarda Türkiye’de bir Türk-Alman Yüksekokulunun kurulmasına dair planlamalar yapılmıştı. Yüksekokulun yeri, eğitim programı, finansal kaynaklar dâhil olmak üzere okula dair hemen hemen bütün hususlar ele alınmıştı. Altıncı oturumda yapılan müzakereler esnasında, Fransa’nın bu günlerde Suriye ve çevresinde sınırlı kalmayıp, tüm gücüyle İzmir ve Konya civarlarında kültürel nüfuz kazanma çabasında olduğu bilgisi de paylaşılmıştır. Diğer taraftan komisyon, gelecekte kurulacak olan yüksekokulun alt yapısını oluşturacak mahiyette bir “ortaokul” kurulması kararını da bu oturumda almıştır. Buna göre okulun müdürü ve öğretmenleri Alman olacak, Türkler ise yardımcı öğretmen olarak görev alacaktı (AA, 39531;Bl. 109-110; Gencer, 2010; 209). Komisyonun bu kararı, daha önce Ahmed İhsan Bey ile Büyükelçi Wangenheim’in fikirleri ile örtüşmüştür.

VII.Oturum (2 Haziran 1913)¹⁸

Yer: Dresdner Bank Oturum Salonu

Toplantıya Katılanlar: Rohrbach, Jackh, Schmidt, Schacht, Trietsch.

¹⁷ Bundesarchive, AA 39531, Bl.109.

¹⁸ Bundesarchive, AA 39531, Bl.120

Toplantıya Özürlü Katılmayanlar: Alexander, Wiedenfeld, Grothe.

Bu toplantıda, kurulması planlanan ortaokulun, yüksekokula sadece bir hazırlık mahiyetinde bir okul olması üzerinde fikir birliğine varılmıştır. Bu çalışmada Tsingtau'daki¹⁹ modelin örnek alınması kararlaştırılmıştır. Komisyonun bu toplantısında okulun İstanbul'da açılması planlanmıştır. Ayrıca Dr. Schmidt tarafından hazırlanan ve okul için ihtiyaç duyulan gider ablosunun bir rapor halinde basılarak dağıtılması kararlaştırılmıştır. Bu suretle, yardımseverlerden mali destek sağlanması umulmuştur.

Türkiye'de bir Türk-Alman ortaokulunun kurulması çalışmalarının resmîyet kazanması, zaman zaman Alman basınında da haberleştirilmiştir. Örneğin Berlin Tageblatt gazetesinin 10 Temmuz 1913 tarihi nüshasında "Die Deutsche-Türkische Hochschule für Handel und Technik" başlığıyla yer alan haberde, "Alman-Türk Ticaret ve Teknik okulu planının hayata geçirilmesine yaklaşıldı. Alman-Türk ortaokulu Eylül ayında İstanbul'da açılıyor"²⁰ denilmektedir. Haberdan de anlaşıldığı üzere açılacak olan ortaokul, ileride açılması düşünülen yüksekokulun alt yapısını oluşturmaya yönelik bir okul olma özelliği taşımaktadır.

VIII.Oturum (11 Temmuz 1913)²¹

Yer: Dresdner Bank Oturum Salonu

Toplantıya Katılanlar: Rohrbach, Jackh, Schmidt, Schacht, Trietsch ve Alexander.

Toplantıya Özürlü Katılmayanlar: Wiedenfeld, Grothe.

Bu oturumda Jackh, bu zamana kadar okulun kurulması için düzenlenen kampanyalar hakkında komisyona bilgi vermiştir. Bu bağlamda okul için toplanan bağış miktarının çok düşük olduğundan bahsetmektedir. Kendisine bugüne kadar 4 bağışın yapıldığını ve bununda 45.000 Mark civarında olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu miktara ek olarak, Alman-Türk Araştırma Komisyonunun 7.000 Mark, Alman Bağdat Komitesinin 8.000 Mark ve birkaç hayırseverden yaklaşık 1.000 Mark bağış toplandığını belirtmiştir.

Toplantıda alınan en önemli karar ise, kurulması planlanan Alman-Türk ortaokulunun Konya'da açılmasına dairdir. Ancak burada ortaokul olarak zikrettiğimiz okul çalışması, daha öncede ifade ettiğimiz üzere ileride kurulması planlanan Türk- Alman yüksekokuluna zemin hazırlayacak mahiyette tasarlanmaktaydı. Ancak aynı tarihlere denk gelen ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden ulaştığımız bir belgede (BOA. MF.MKT. 1226/28)²², Konya'da Alman çocuklarının eğitim göreceği "ibtidai-ilkokul" derecesinde bir okul açmak üzere girişimde bulunulduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla akıllara ilk gelen, çalışmanın ilerleyen safhalarında okula ilişkin planlamalarda farklı bir durumun ortaya çıkma ihtimalinin olup olmadığıdır. Ancak aşağıda yer verdiğimiz rapordan da anlaşıldığı üzere, tüm planlamalar Konya'da açılması düşünülen okulun ortaokul seviyesinin de üstüne, lise ayarında bir okul olarak planlandığını ortaya koymaktadır.

5. Alman – Türk Ortaokulu Organizasyonu ve İhtiyaçlarına Dair Bir Rapor

Alman-Türk Yüksekokulunun neden kurulamayacağı, ortaokula neden ihtiyaç duyulduğu, okulun nerede kurulması gerektiği, ihtiyaçları ve müfredatına dair raporda yer alan bilgiler şu şekildedir (AA, 39531; Bl. 131);

Planlanan Alman-Türk Yüksekokulunun hayata geçirilmesi düşünülemez. Çünkü bu

¹⁹ Çin'de açılan Alman okulu.

²⁰ Die Deutsche –Türkische Hochschule für Handel und Technik. (1913, Juli 10). *Berliner Tageblatt*, s.1.

²¹ Bundesarchiv, AA 39531, Bl.134.

²² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

gerçekleşirse, Almanca bilen öğrencilerin eksikliği ortaya çıkar. Almanca bilen öğrenciler, şu an sadece İstanbul'daki liselerden çıkabilir. Ancak onların sayısı da 10 ile 20 arasındadır ki, bu sayı yetersizdir. Yüksekokula öğrenci yetiştirmek için Selanik, Haydarpaşa, Eskişehir, İzmir, Adana (henüz kuruluş aşamasında), Halep ve Bağdat'taki Alman okulları yeterince genişletilmemiştir. Ancak bu okullar genişletilebilseler bile yüksekokul için öğrenci kaynağı oluşturamazlar. Yüksekokula yeterince öğrenci akışı sağlanabilmesi için, birçok Alman-Türk ortaokulunun kurulması gereklidir. Okul yeri olarak ilk etapta İstanbul, İzmir, Eskişehir ve Konya düşünülebilir.

Alman-Türk ortaokul organizasyonları mümkün olduğunca Türk ortaokullarına benzemelidir. Türkiye'de şu an 3 okul çeşidi bulunmaktadır.

İbtidai - 3 sınıftan oluşur. 6-10 yaş arası çocuklara yöneliktir.

Rüşdiye - 3 sınıftan oluşur. 10-14 yaş arası çocuklara yöneliktir.

İdadi - 4 sınıftan oluşur. 14-20 yaş arası çocuklara yöneliktir.

Alman-Türk ortaokulları "*İdadilere*" benzemelidir. Çünkü idadilerde eğitim 4 yıl sürüyor. Bize de bu iş için 4 yıl gerekiyor. Aynı zamanda 14-20 yaş arasındaki öğrencileri Alman diliyle tanıştırmak ve onların Almanca seviyesini ortaokul düzeyine getirmemiz gerekiyor. Aşağıdaki ders planı örneğinde dersler ve ders saatleri gösterilmektedir. Bu tablodan hareketle bir kıyaslama yapılabilir;

Tablo 1: Osmanlı Devleti'nde İdadi, Alman Türk Ortaokulu ve Alman Liselerindeki Ders Müfredatı / Ders Dağılımı

Öğrenim Süresi	İdadi					Alman-Türk Ortaokulu					Alman Liseleri				
	Sınıf				Toplam	Sınıf				Toplam	Sınıf				Toplam
I	II	III	IV	I		II	III	IV	I		II	III	IV		
Almanca	-	-	-	-	-	6	6	6	5	23	3	3	3	4	13
Türkçe	4	3	3	3	13	2	2	2	2	8	-	-	-	-	-
Arapça	2	2	2	-	6	1	1	1	1	4	-	-	-	-	-
Yunanca	2	2	2	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ermenice															
Bulgarca															
Fransızca	3	3	3	2	11	3	3	3	3	12	6	6	5	4	21
İngilizce	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	4	4	4	17
Matematik	5	4	6	4	19	5	5	5	5	20	6	5	5	5	21
Tarih	2	2	3	1	8	2	2	2	2	8	2	2	2	3	9
Coğrafya	2	2	2	3	9	2	2	2	2	8	2	2	1	1	6
Fen Bilgisi ²	2	2	2	9	15	2	2	2	2	8	2	4	6	6	18
Yazı	1	1	1	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çizim	1	1	1	-	3	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
Jimnastik	-	-	-	-	-	2	2	2	2	8	3	3	3	3	12
Müzik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	4
Dini Bilgiler	2	2	2	3	9	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
Haftalık Ders	26	25	27	27	105	29	31	31	31	122	34	34	34	35	137

• 4 sınıftan oluşacak Alman-Türk ortaokulu için ihtiyaç duyulan personel ise şu şekildedir; 1 okul müdürü, 1 Almanca ve Fransızca başöğretmeni, 1 matematik ve fen bilgisi başöğretmeni, 1 tarih ve coğrafya başöğretmeni, 1 Almanca ve resim için ilköğretim öğretmeni, 1 ilköğretim için spor ve hesaplama öğretmeni, 1 Türkçe için Türk öğretmeni ve 1 Arapça için Türk öğretmeni

• Sınıflar 30'ar kişilik düşünülmektedir. Yoğun talep olursa çift sınıf olarak düzenleme yapılacaktır. Öğrencilerin yarısı için yurt gerekliliği vardır. Alman-Türk öğretmenlerin derslerin

yanı sıra gözetmenlik yapmaları gerekebilir.

6. Konya’da Açılması Planlanan Okula Dair Gelişmeler

Türkiye’de bir Alman-Türk Yüksekokulu kurulması için kurulan komisyonunun yaptığı çalışmalar neticesinde, Almanya’da büyük ve önemli olarak nitelendirilebilecek bir kesimin desteği sağlanmıştı. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere komisyon sekiz kez toplanmış ve bu toplantılarda, yüksekokulun nerede kurulacağı, eğitim programları, okulun yurt meselesi, öğretmenlerin (AA, 39531; Bl. 163) ve öğrencilerin durumlarına kadar ayrıntılı değerlendirmeler yapılmıştı. Çeşitli kesimlerden görüş alınarak, raporlar hazırlanmıştı. Ancak komisyonun son iki toplantısında, Türkiye’de bir yüksekokul açmadan önce, ileride açılması düşünülen bu okul için ortaokul-lise düzeyinde bir okul açarak, buradan Almanca bilen nesillerin yetişmesinin sağlanmasının ardından, Türk-Alman Yüksekokulunun açılmasının daha uygun olacağı konusunda taraflar hemfikir olmuşlardı. Bu bağlamda çalışmalar, Konya’da bir ortaokul-lise düzeyinde bir okul açma yönünde ilerlemeye başlamıştı. Ancak unutmamak gerekir ki, bahsini ettiğimiz yıllar Dünya Savaşı’nın devam ettiği yıllardır. Dolayısıyla yapılan planların her an değişebileceği siyasi bir ortam hâkimdi. Nitekim olayların tarihi seyri takip edildiğinde, Almanların Konya’da bahsini ettikleri okulu açma yönünde her türlü plan ve programı yaptıkları, hatta okulun finansmanını sağladıkları halde, bu okulu açamadıklarını görmekteyiz.

1915 yılında komisyonun çalışmalarını Alman-Türk Cemiyeti’nin devralmıştır. Nitekim cemiyet, Adana’da orta dereceli bir okulun açılması çalışmalarına başlamıştır. Burada önemli olan husus ise cemiyetin bu faaliyeti, daha önce Alman Dışişleri Bakanlığı’nın girişimiyle başlamış olan, daha doğrusu “Alman-Türk Yüksekokulu Kurulması için Kurulan Hazırlık Komisyonu” tarafından Adana’da başlatılan okul açma işinin devralındığını ortaya koymaktadır. Alman-Türk Cemiyeti, Adana, Halep ve Bağdat’taki mevcut okulların geliştirilmesinin yanı sıra Musul ve Konya’da okullar açmaya çalışmıştır (Gencer, 2010; 232). Dolayısıyla cemiyetin Konya’da açılması planlanan okul işini de üstlendiğini ifade edebiliriz. Ancak I. Dünya Savaşı’nın devam etmesi sebebiyle cemiyet, Musul ve Konya’da açılması planlanan okul faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmıştır (Gencer, 2010; 243). Netice itibarıyla Almanların, Türkiye’de bir Alman-Türk Yüksekokulu açma fikrinden vazgeçerek, Konya’da ortaokul-lise düzeyinde bir okul açma teşebbüsleri sonuçsuz kalmıştır.

7.Sonuç

Almanya, milli birliğini geç tamamlamış olmasından dolayı Osmanlı coğrafyasındaki eğitim anlamında kurumsallaşmada, yarışın çok gerisinde kalmıştır. Yani Fransız, İngiliz ve Amerikan okullarının durumuyla mukayese edildiğinde, hem bu coğrafyadaki Alman okullarının sayısının azlığı hem de mevcut okullara devam eden öğrenci sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Özellikle II.Abdülhamid dönemiyle birlikte, Türk-Alman ilişkileri tarihin en zirve noktasına ulaşmış olmasına rağmen, Türkiye’de Almanya’nın yeteri kadar tanınmadığı gerçeği Almanları bu konuda çalışmalar yapmaya sevk etmiştir. Çalışmamızda da belirttiğimiz üzere, Almanlar uzun süre Türkiye’de imaj çalışmalarına ağırlık vererek, okuma salonları, kütüphaneler, sergi salonları, Almanca kursları açmak, çeşitli dernekler kurmak ve broşürler bastırarak suretiyle ülkelerini, Türk halkına tanıtmaya ve sevdirmeye gayret etmişleridir.

Diğer taraftan Fransız ve İngiliz kültürel etkinliğini, Osmanlı coğrafyasında azaltmak, Almanların en önemli amaçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransa, İngiltere ve Amerika’nın Osmanlı coğrafyasında sahip oldukları yüksekokullarda eğitim gören Osmanlı tebaası gençlerin, bu devletlerin çıkarlarını her anlamda gözettileri ve bu devletlerin birer kültür elçisi misyonunu üstlenmeleri, Almanya’yı aynı şekilde Türkiye’de bir yüksekokul açmaya sevk etmiştir.

Ancak Osmanlı coğrafyasında bir yüksekokul kurma fikri, yüksekokula Almanca bilen lise mezunu seviyesinde öğrenci bulunamayacağı gerekçesiyle yerini Konya’da ortaokul-lise düzeyinde bir

okul açmaya bırakmıştır. Konya’da açılması düşünülen bu okul için de, önemli hazırlıklar yapılmış, Almanya’dan öğretmen görevlendirilmesi istenmiş, okulun inşası için yardımlar toplanmış ve önemli bir bütçe elde edilmiş olmasına rağmen, I.Dünya Savaşı sebebiyle bu proje gerçekleşmemiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA); MF.MKT. 1226/28.

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts - Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi (PA AA); R63458, Bl. 18-20; R64433, Bl.91-97.

Bundesarchiv - Berlin Federal Arşivi (AA); 39531, Bl.6; 39531, Bl.59; 39531, Bl.61-68; 39531, Bl.71; 39531, Bl.88; 39531, Bl.103-105; 39531, Bl.109; 39531, Bl.120; 39531; Bl. 131; 39531; Bl. 134; 39531; Bl. 163.

Gazeteler

Eine Deutsche Hochschule in der Türkei. (1912, Juli 13). *Südliche Tageszeitung*.

Eine Deutsche Hochschule in der Türkei (1912, Juli 18). *Vossische Zeitung*.

Die Deutsche-Türkische Hochschule für Handel und Technik. (1913, Juli 10). *Berliner Tageblatt*.

Deutschland und das Schulwesen in der Türkei. (1916, Februar 4). *Der Tag*.

Die Türkei und deutsche Kultur. (1916, August 1), *Kölnische Volkszeitung*.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Atar, Z. (2015). II. Abdülhamid döneminde Alman eğitim gemilerinin Osmanlı sularındaki seyahatleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 30, ss.53-77.

Beydilli, K. (1984). *1790 Osmanlı-Prusya ittifakı*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Beydilli, K., (1985). *Büyük Friedrich ve Osmanlılar*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Bubecq, O.C. (2002). *Türk mektupları*. Çev. Hatice Özkan, İstanbul: Ark Yayınları.

Çalık, R. (1996). Colmar Freiherr von der Goltz (Paşa) ve bazı görüşleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 36, ss.765-815.

Çalık, R. (2002). Türk-Alman ilişkileri (1923-1945). *Türkler*, Cilt 16, ss.813-822.

Gencer, M. (2002), Osmanlı-Alman münasebetleri çerçevesinde Şark meselesi. *Türkler*, Cilt 13, ss.34-39.

Gencer, M. (2010), *Jöntürk modernizmi ve Alman ruhu (1908-1918 Türk Alman ilişkileri ve eğitim)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Grothe, H. (1914). *Deutschland die Türkei und der Islam*, Leipzig.

Jackh, E. (1915), *Die Deutsch-Türkische Waffenbrüderschaft, Der Deutsche Krieg Politische Flugschriften*, Stuttgart-Berlin .

Kılıç, S. (2005). *Türk-Alman ilişkileri ve Türkiye’de Alman okulları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Künzer, K. (1897). *Abdülhamid II und die Reformen in der Türkei*. Dresden und Leipzig.

Mutlu, Ş.,(1999), *Osmanlı İmparatorluğu’nda yabancı okullar*. [Yayımlanmamış doktora tezi] İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , İstanbul.

- Ortaylı, İ.(1981). *II. Abdülhamit dönemi 'nde Osmanlı İmparatorluğu 'nda Alman nüfuzu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tepekaya, M. (2002). Osmanlı-Alman ilişkileri (1870-1914). *Türkler*, Cilt 13, ss.40-56.
- Türk, F.Çınar, S. (2013). Türkiye ile Almanya arasındaki bilimsel ilişkiler: Türk-Alman Üniversiteleri. *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 7, Sayı: 13, ss.45-65.